

ІНСТИТУТ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Смоляна Наталя Вікторівна

**ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ПОЄДНАННЯ З ВИРОБНИЧОЮ ПРАЦЕЮ
УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ:
ДОСВІД 1959-1991 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Методичні рекомендації

Київ – 2012

**УДК(038)(075.8)
ББК**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
(протокол № 2 від 27 лютого 2012 р.)

Рецензенти:

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Д.О. Закатнов
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник С.В. Зінченко

Науковий редактор:

доктор педагогічних наук, доцент **О.В. Аніщенко**

Смоляна Н.В.

Професійне навчання в умовах поєднання з виробничою працею учнів у закладах професійно-технічної освіти України: досвід 1959-1991 років ХХ століття : методичні рекомендації / Н.В. Смоляна. – К. : Карат ЛТД, 2012. – 29 с.

У методичних рекомендаціях викладено деякі пропозиції і рекомендації щодо врахування раціональних ідей з досвіду професійного навчання в умовах його поєднання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти України (1959–1991 рр.), впровадження яких сприятиме зміцненню поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів в умовах модернізації вітчизняної системи підготовки кваліфікованих кадрів.

Для педагогів-практиків, педагогічного персоналу й слухачів центрів професійно-технічної освіти, студентів, слухачів і професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, інститутів післядипломної освіти, науковців.

ББК 74.5

© Смоляна Н.В., 2012

ЗМІСТ

Передмова.....	4
I. Раціональні ідеї з досвіду професійного навчання в умовах його поєднання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти України.....	5
II. Забезпечення здійснення міжпредметних зв'язків.....	9
III. Вивчення передового виробничого досвіду в закладах профтехосвіти України (60-80-і рр. XX ст.).....	17
IV. Добір, нормування та планування навчально-виробничих робіт.....	21
V. Організація виробничої праці учнів на виготовленні складної продукції.....	23
VI. Організація позанавчальної діяльності учнів у первинних організаціях винахідництва і раціоналізаторства, предметних гуртках та гуртках технічної і художньої творчості.....	25
Література.....	27

ПЕРЕДМОВА

В умовах модернізації професійно-технічної освіти України постає нагальна потреба у впровадженні раціональних ідей педагогічного досвіду щодо організації поєднання професійного навчання з виробничою працею в сучасних умовах функціонування професійно-технічних навчальних закладів України. Слід зазначити, що саме з 1959 р., у період стрімкого розвитку професійно-технічної освіти, було започатковано чітко визначену систему організаційно-педагогічних умов поєднання професійного навчання з виробничою працею, зокрема, поширення набули різноманітні форми і методи організації виробничого навчання майбутніх кваліфікованих робітників, значна увага приділялася навчально-методичному забезпеченню професійної підготовки учнів, а також здійснювався багаторівневий систематичний контроль за професійною підготовкою учнів, що позитивно впливали на якість професійної підготовки кваліфікованих робітників для різних галузей промисловості, сільського господарства тощо.

Творче використання прогресивних ідей, висвітлених нами у методичних рекомендаціях виявлені нами на основі ретроспективного аналізу педагогічного досвіду щодо поєднання професійного навчання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти України впродовж 1959-1991 рр.

У процесі підготовки методичних рекомендацій з метою більш глибокого викладення досвіду професійного навчання в умовах поєднання з виробничою працею учнів у закладах професійно-технічної освіти України (1959–1991 рр.) ми здійснили детальний аналіз сучасних літературних джерел, вивчили окремі монографічні праці, нормативно-правові документи, наукові публікації. Нами також було опрацьовано матеріали періодичних видань, одиниці зберігання окремих архівних фондів.

Методичні рекомендації розраховані для широкого загалу читачів – педагогів-практиків, педагогічного персоналу й слухачів центрів професійно-технічної освіти, студентів, слухачів і професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, інститутів післядипломної освіти, науковців.

Умовні скорочення використані у методичних рекомендаціях

МПЗ – міжпредметні зв'язки

НВР – навчально-виробничі роботи

ОУ – обласне управління

ПТНЗ – професійно-технічні навчальні заклади;

ПТО – професійно-технічна освіта;

ПТУ – професійно-технічне училище

РМ СРСР – Рада Міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК КПРС – Центральний Комітет Комуністичної Партії Радянського Союзу

I. Раціональні ідеї з досвіду професійного навчання в умовах його поєднання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти України

Громадсько-політичні та соціально-економічні зміни, що відбувалися в Україні у другій половині ХХ ст., об'єктивно зумовлювали посилення уваги органів державної влади, управління, громадськості, науково-дослідних установ до проблеми пошуків оптимальних шляхів поєднання професійного навчання з виробництвом. Поступово відбувалося посилення ролі базових підприємств (БП) в організації навчально-виробничого процесу професійно-технічних навчальних закладів, значно зростала роль науково-технічного прогресу в усіх сферах життя суспільства, особливо у провідних галузях промислового виробництва. Досягнення науки, нові ідеї реалізовувалися шляхом технологічних нововведень на виробництві. Забезпечення професійно-технічних навчальних закладів єдиними навчальними планами та програмами, навчально-методичною літературою, збільшення обсягів підручникотворення, високий рівень професійної підготовки учнів, зміцнення навчально-виробничої бази, використання технічних засобів навчання перетворилися на обов'язкову умову ефективною професійної підготовки майбутніх робітників. Розглянемо детальніше позитивний досвід професійного навчання в умовах його поєднання з виробничою працею у закладах професійно-технічної освіти України впродовж 1959–1991 рр.

Насамперед зазначимо, що безперечним позитивом у галузі професійно-технічної освіти впродовж 1959-1991 рр. було створення органами державної влади і управління нормативно-правового забезпечення професійної підготовки учнів, яке охоплювало такі важливі питання як: матеріальне заохочення інженерно-педагогічних працівників училищ та інженерно-технічних працівників базових підприємств у питаннях професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, забезпечення інженерно-педагогічних працівників належними умовами праці та побуту, створення умов для відпочинку; організація підвищення рівня кваліфікації, вивчення нововведень на виробництві, економічної освіти тощо.

Результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що успішність поєднання професійного навчання з виробничою працею здійснювалося на засадах встановлення міжпредметних зв'язків між спеціальними, загальнотехнічними і загальноосвітніми предметами й виробничим навчанням, що реалізовувалося через:

- узгодженість змісту навчальних програм за часом і послідовністю вивчення;
- оновлення навчальних програм матеріалами, що відображали науково-технічні досягнення виробництва, сільського господарства тощо з урахуванням регіональних умов розташування та специфіки роботи базових підприємств, їх технічного оснащення;
- діяльність педагогічних колективів і методичних органів;
- вивчення передового виробничого досвіду впродовж теоретичної і практичної підготовки; проведення лабораторних і практичних робіт;
- застосування міжпредметних завдань, задач з виробничим змістом тощо;
- співпрацю співробітників Республіканського навчально-методичного кабінету Державного Комітету ПТО Української РСР з науковцями НДІ педагогіки УРСР тощо.

Упродовж досліджуваного періоду на високому організаційно-педагогічному рівні здійснювалася організація навчально-виробничого процесу із застосуванням різних форм та методів навчання особливості яких полягала в єдності навчального і виробничого процесів, що сприяло успішності поєднанню професійного навчання з виробничою працею учнів ПТНЗ України.

Цінним здобутком аналізованого періоду була активізація діяльності інженерно-педагогічних працівників, республіканських осередків Всесоюзної організації винахідників і раціоналізаторів з організації технічної творчості учнів професійно-технічних навчальних закладів у різноманітних формах роботи, що мали: по-перше, професійну спрямованість, а по-друге, передбачали врахування індивідуальних інтересів і здібностей учнів у

позанавчальний час. У контексті поєднання професійного навчання з виробничою працею така робота сприяла розвитку раціоналізаторської і винахідницької роботи, поглибленню технічних знань учнів, удосконаленню професійних умінь і навичок; переобладнанню й зміцненню навчально-матеріальної бази училищ відповідно до вимог наукової організації праці тощо. Саме гуртки і виставки, конкурси технічної творчості, диспути, конференції тощо сприяли виявленню, розвитку й підтримці талантів вихованців ПТНЗ, стимулюванню творчого самовдосконалення юнацтва, розвитку науково-технічної і дослідно-експериментальної діяльності учнів.

Акцентуємо увагу на тому, що сучасний етап розвитку професійно-технічної освіти актуалізує необхідність розробки структури і змісту Державних стандартів професійно-технічної освіти. З огляду на це, важливе значення набуває історико-педагогічний досвід розробки навчальних програм для закладів професійно-технічної освіти України впродовж 1959-91 рр. Йдеться про комплексні теоретико-експериментальні дослідження, що проводилося Всесоюзним науково-дослідним інститутом за участю наукових відділів, численних опорних професійно-технічних навчальних закладів, педагогів та учнів. Метою таких досліджень було створення оптимальних навчальних планів і програм з предметів загальноосвітнього й професійно-технічного циклів, а також проектування і впровадження у практику роботи середніх ПТУ нового змісту освіти, що забезпечувало оволодіння учнями сталими професійними знаннями, уміннями і навичками під час виробничої праці. Разом з тим, враховувалися досвід роботи закладів професійно-технічної освіти з діючих навчальних планів; критичні зауваження та пропозиції інженерно-педагогічних працівників системи професійно-технічної освіти, що були висловлені у процесі обговорення проектів нових навчальних планів на різних етапах їх розробки.

Позитивною рисою досліджуваного періоду стало впровадження з 1959 р. щорічного оновлення навчальних програм матеріалами з відображенням науково-технічних досягнень тогочасного виробництва, вдосконалених технологічних процесів і передових методів праці. Акцентуємо увагу на тому, що оновлення навчальних програм відбувалося із врахуванням регіональних умов розташування та специфіки роботи базових підприємств за підтримкою державних органів управління та інженерно-педагогічних працівників.

У розроблених на початку 60-х рр. ХХ ст. навчальних планах професійно-технічних навчальних закладів з виробничого навчання для підготовки кваліфікованих робітників з професії «Токар» було збільшено вдвічі навчальні години на виробниче навчання. Вже у 70-і рр. спостерігалася тенденція збільшення навчального часу на теоретичну підготовку і зменшення обсягів навчального часу на практичне закріплення здобутих учнями професійних знань (див. рис. 1).

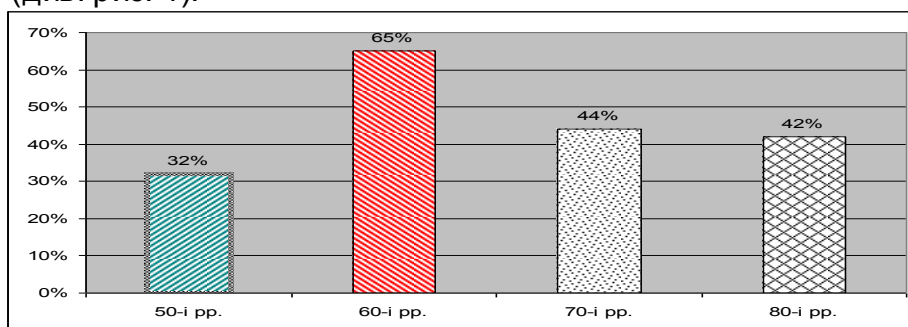

Рис. 1 Порівняльна характеристика годин (у відсотках), передбачених на виробниче навчання в ПТНЗ України (50-80-і рр. ХХ ст.) (на прикладі професії «Токар»)

Джерело: складено автором на підставі вивчення [68–72]

На нашу думку та з огляду на відомості, викладені нами на рисунку 1 вважаємо, що досвід виокремлення навчального часу на професійну підготовку 60-х рр. ХХ ст. обсягом

65% доцільно було б враховувати у сучасних умовах при структуруванні змісту оновлених державних стандартів професійно-технічної освіти.

Проведене дослідження уможливило висновок про те, що в досліджуваній період успішно організованим був контроль за рівнем теоретичної підготовки учнів ПТНЗ, що відбувався за такими напрямками: ведення планувальної і облікової документації (журнали успішності, журнали обліку виробничого навчання тощо) та перевірочних, єдиних контрольних робіт.

Особливої уваги заслуговують заходи, що поліпшували якість виконання учнями ПТНЗ навчально-виробничих робіт, які проводилися впродовж 1959-1991 рр. інженерно-педагогічними працівниками, представниками базових підприємств, відділами технічного контролю, інспекторами (з 1969 р.) та ін. Зокрема їх метою була перевірка:

- наявності розробленої інженерно-педагогічними працівниками плануючої та облікової документації, що уможливлювала контроль виконання, перевірку якості НВР;
- застосування різноманітних організаційних форм і методів проведення контролю якості навчально-виробничих робіт;
- організація заходів із попередження браку;
- проведення Всесоюзних оглядів спільної роботи колективів училищ і БП тощо.

Безперечним надбанням досліджуваного періоду стала організація виробничої діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів, що полягала у виконанні централізованих замовлень базових підприємств, випуску складної продукції, виробів, що мали виробничу цінність.

Результати проведеного дослідження уможливають висновок про те, що поєднання професійного навчання з виробничою працею в закладах професійно-технічної освіти України у 1959-1991 рр. здійснювалося на засадах співпраці колективів ПТНЗ і базових підприємств у питаннях:

- організації навчально-виробничого середовища (зміцнення, оновлення і модернізація навчально-лабораторної, виробничої бази професійно-технічних училищ; проведення систематичних санітарно-гігієнічних заходів; дотримання психофізіологічних вимог; контроль за виконанням правил техніки безпеки, виробничої естетики; наукової організації праці), що уможливлювало організацію на високому педагогічному рівні виробничої праці учнів;

- написання підручників для учнів ПТНЗ, зміст яких наближував професійне навчання майбутніх робітників до конкретного досвіду передовиків і новаторів, сучасних умов виробництва;

- розроблення номенклатури навчально-виробничих робіт за всіма джерелами замовлень базових підприємств із урахуванням обсягів витрат часу на виготовлення кожного виробу відповідно до навчальних планів і програм;

- ґрунтовної роботи з вивчення у різних формах на всіх етапах професійного навчання передового виробничого досвіду;

- створення шкіл передового виробничого досвіду;

- організації виробничої діяльності (централізовані замовлення базових підприємств; розроблення комплексу навчально-технічної документації);

- проведення виробничої практики (матеріально-технічне забезпечення навчального процесу в умовах виробництва (створення відповідних санітарно-гігієнічних та безпечних умов праці; надання практикантам робочих місць, оснащених новітнім обладнанням, необхідними пристроями й інструментами та навчально-виробничими завданнями різноманітної номенклатури відповідно до навчальної програми; оплата виробничої праці учнів за всі виконані види роботи; організація підприємством технічного керівництва учнями (прикріплення інженерно-технічних керівників та кваліфікованих робітників до учнів), наставництво над навчальними групами; вивчення передового виробничого досвіду на підприємстві);

- проведення роботи з економічної освіти і виховання;

- застосування різних форм профорієнтаційної роботи з метою забезпечення контингенту учнів і їхньої професійної адаптації в подальшому.

На думку В. Радкевич, закріплення базових підприємств за середніми професійно-технічними училищами сприяло позитивному вирішенню життєво важливих взаємопов'язаних завдань для успішної підготовки фахівців робітничих кадрів із професій художніх промислів і ремесел, а саме: оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів; організація виробничої практики в умовах художнього виробництва, що забезпечувало вивчення учнями художніх технологій, характерних для регіону, де розташоване підприємство; працевлаштування випускників; залучення представників підприємств до участі в комісіях із проведення державних екзаменів і конкурсів професійної майстерності [31, с. 75].

Позитивною рисою досліджуваного періоду було щорічне проведення Всесоюзних, республіканських, обласних, міських, училищних та ін. видів педагогічних конференцій за участю інженерно-педагогічних працівників, кваліфікованих робітників базових підприємств, наставників, співробітників Науково-дослідних установ України, членів первинних організацій Всесоюзної спілки винахідників і раціоналізаторів, педагогічного товариства «Знання» та ін. на яких обговорювалися аспекти поєднання професійного навчання з виробничою працею в закладах профтехосвіти:

- підвищення продуктивності виробничої праці учнів та якості навчально-виробничих робіт;
- застосування найбільш ефективних форм і методів організації навчально-виробничого процесу;
- вивчення учнями передового виробничого досвіду;
- навчально-методичне забезпечення професійної підготовки учнів;
- організація винахідницької та раціоналізаторської діяльності учнів;
- вивчення нововведень до навчальних планів і програм тощо.

Одержані в ході дослідження результати дають можливість обґрунтувати *рекомендації* щодо використання досвіду співпраці професійно-технічних навчальних закладів і базових підприємств України (1959-1991 рр.). У таблиці 1 систематизовано деякі пропозиції і рекомендації щодо врахування раціональних ідей з досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах співпраці закладів професійно-технічної освіти і базових підприємств досліджуваного періоду, впровадження яких, на наш погляд, сприятиме поєднанню професійного навчання з виробничою працею учнів в умовах модернізації вітчизняної системи підготовки кваліфікованих кадрів.

Таблиця 1

Рекомендації щодо використання прогресивних ідей з досвіду співпраці професійно-технічних навчальних закладів і базових підприємств України

Рівень	Напрямок діяльності
<i>На рівні органів державної влади та управління</i>	<ul style="list-style-type: none"> - створення сучасної нормативної бази, що забезпечить регламентацію співпраці професійно-технічних навчальних закладів і роботодавців з професійної підготовки майбутніх робітників; - створення навчально-методичного забезпечення із залученням педагогів-практиків, кращих виробничників та співробітників науково-дослідних установ; - матеріальне заохочення педагогічних працівників та наставників за високі якісні та кількісні показники виробничої праці учнів під час виробничого навчання, виробничої практики.
<i>На рівні навчально-методичних кабінетів</i>	<ul style="list-style-type: none"> - створення шкіл для педагогічних працівників з вивчення передового виробничого досвіду на чолі з кращими виробничниками підприємств; - організація Всеукраїнських оглядів спільної роботи колективів професійно-технічних навчальних закладів і роботодавців;

<i>професійно-технічної освіти</i>	- забезпечення закладів профтехосвіти необхідною науково-методичною інформацією з проблем професійно-технічної освіти, педагогіки, психології, сучасних досягнень у галузі науки і техніки, передового виробничого і педагогічного досвіду.
<i>На рівні роботодавців</i>	- повернути систему матеріально-технічного забезпечення закладів професійно-технічної освіти за рахунок підприємств; - забезпечення закладів професійно-технічної освіти централізованими замовленнями підприємств; - організація виробничої практики учнів на підприємствах (з прикріплення наставників, виділенням робочих місць, навчально-виробничих робіт відповідно до навчальних планів і програм); - оновлення практики систематичного стажування майстрів виробничого навчання на виробництві; - відродити досвід створення при базових підприємствах шкіл із вивчення передового виробничого досвіду; шкіл молодого раціоналізатора тощо.
<i>На рівні закладів професійно-технічної освіти</i>	- відтворити системну роботу інженерно-педагогічних працівників зі встановлення міжпредметних зв'язків між спеціальними, загальнотехнічними і загальноосвітніми предметами та виробничим навчанням; - організація навчально-виробничої діяльності учнів відповідно до плануючої документації; - поновити організацію при ПТНЗ гурткової роботи з технічної творчості, розвитку раціоналізаторства і винахідництва, економічної підготовки учнів тощо; - організація виробничого навчання на випуску складної продукції; - застосування різноманітних організаційних форм і методів виробничої праці під час виробничого навчання; - оновити роботу з добору, нормування і планування навчально-виробничих робіт; - створення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки учнів, розробка та видання навчальних, методичних посібників, рекомендацій, наочних засобів навчання у співпраці зі спеціалістами підприємств; - відновлення систему технічного контролю якості продукції; застосування різноманітних форм перевірки якості навчально-виробничих робіт; заходів із попередження браку; - організація і проведення педагогічних читань, конференцій, семінарів, майстер-класів з проблеми поєднання професійного навчання з виробничою працею.

II. Забезпечення здійснення міжпредметних зв'язків

Шляхами здійснення взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання, що є необхідною педагогічною умовою поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів професійно-технічних навчальних закладів є [35, с. 119]:

- по-перше, здійснення міжпредметних зв'язків між спеціальними, загальнотехнічними, загальноосвітніми предметами та виробничим навчанням;
- по-друге, реалізація взаємозв'язків предметів за їхнім змістом і загальною структурою в навчальному процесі професійно-технічного навчального закладу;
- по-третє, узгодження зв'язків за змістом навчального матеріалу й за часом його вивчення.

Розглянемо їх детальніше. 1. Здійснення міжпредметних зв'язків між спеціальними,

загальнотехнічними, загальноосвітніми предметами та виробничим навчанням. Загальноосвітні знання є фундаментом для вивчення загальнотехнічних, спеціальних предметів і виробничого навчання. На базі загальноосвітніх і загальнотехнічних знань, умінь та навичок успішніше відбувається формування професійних понять, умінь і навичок, оволодіння трудовими діями [33, с. 36]. Знання, якими учні оволоділи з теоретичних предметів професійного циклу є проміжними ланками між професійно-практичною і загальноосвітньою підготовкою. Водночас загальноосвітні предмети пов'язані із загальнотехнічним і спеціальними через базу знань, необхідних під час професійно-практичного навчання. Це не прості, а складні зв'язки, що базуються на взаємодії основ наук і здійснюються за напрямками [4, с. 82-83; 37, с. 15-16]: включення у зміст уроку виробничого матеріалу, як підґрунтя для теоретичних узагальнень і використання досвіду учнів, набутого у процесі професійної діяльності; розв'язання і складання задач виробничого змісту; використання технічної літератури, довідників та обґрунтування результатів виконаного завдання, розробку інструкційних карток, ознайомлення учнів з роботою винахідників і раціоналізаторів тощ.

Отже, у поєднанні професійного навчання з виробничою працею особливе місце посідають знання із загальноосвітніх предметів, що виступають базою для оволодіння знаннями із загальнотехнічних дисциплін та спеціальними знаннями та являють собою підґрунтя професійної діяльності (див. рис. 2).

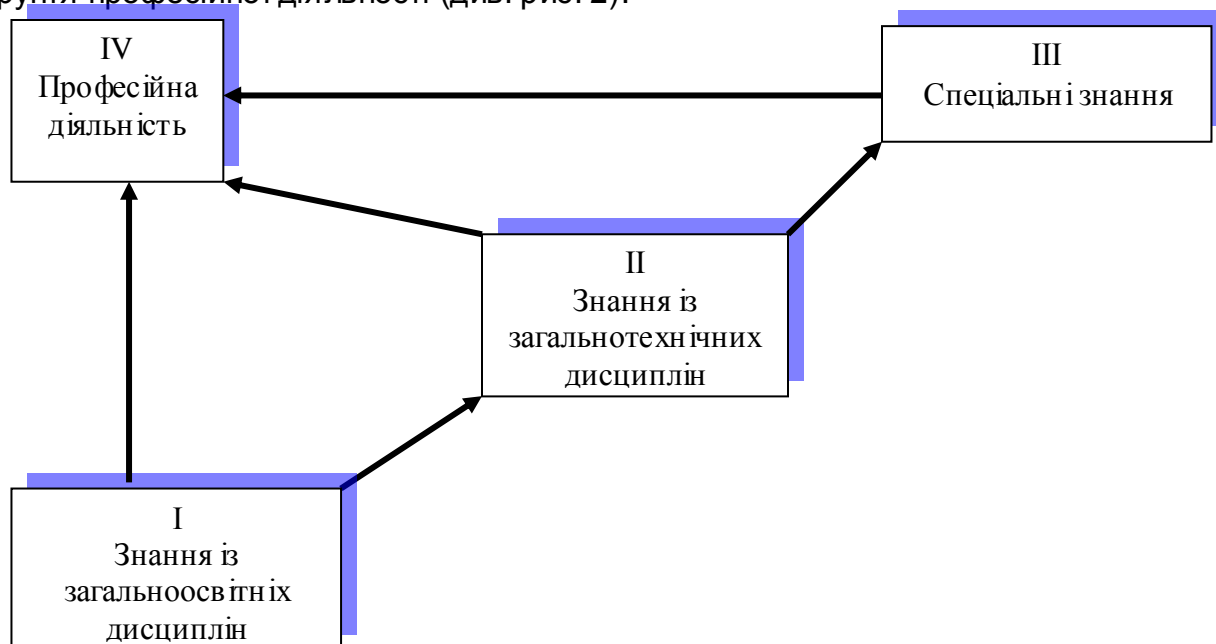

Рис. 2. Взаємозв'язок професійної діяльності з формуванням знань учнів

Проведений аналіз архівних і літературних джерел дає підстави для висновку про те, що саме після прийняття Постанови ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи з подальшого покращення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» міжпредметним зв'язкам як важливій складовій професійного навчання учнів професійно-технічних навчальних закладів почала надаватися значна увага як інженерно-педагогічними працівниками, так і на рівні держави. Наприклад, на засіданні, присвяченому завданням навчальних закладів професійно-технічної освіти з поліпшення навчання і виховання учнів (м. Москва, 1971 р.), названо впровадження міжпредметних зв'язків у навчальний процес було одним з головних напрямів підвищення професійного рівня знань учнів. Наголошувалося, що МПЗ відіграють особливу роль у поєднанні професійного навчання з виробничою працею, сприяють розвитку в учнів наукових понять, становленню й поглибленню інтересу учнів до

навчання, оволодіння професією тощо [68–72; 43–67].

Вивчення архівних справ уможливило висновок про те, що в закладах профтехосвіти України впродовж 1970-1991 рр. викладання загальноосвітніх предметів здійснювалося з урахуванням професійної спрямованості [53–67].

Забезпечення взаємозв'язку загальноосвітньої і професійно-технічної підготовки, за С. Батишевим, потребує суттєвої перебудови методів і засобів навчання, а саме: розроблення системи лабораторно-практичних завдань, комплексних міжпредметних завдань; створення відповідних підручників, задачників і навчально-методичних посібників; розробки методик викладання на основі взаємозв'язку предметів і циклів, методики самостійної роботи на міжпредметній основі, а також організація гурткової роботи, проведення екскурсій, вечорів, виставок, конференцій, диспутів, олімпіад [4, с. 87].

Аналіз літературних джерел [26, с. 213–214; 28, с. 22; 39, с. 15] дав змогу нам виокремити напрями роботи для успішної реалізації зв'язку теорії і практики, спеціальних, загальнотехнічних і загальноосвітніх предметів з виробничим навчанням. На думку цих науковців, така класифікація наочно показує шляхи реалізації міжпредметних зв'язків теоретичного і виробничого навчання (таблиця 2).

Таблиця 2

Умови забезпечення міжпредметних зв'язків теоретичного й виробничого характеру

Перелік умов	Автор
<ul style="list-style-type: none"> - єдність змісту і системи розташування програмного матеріалу з виробничого навчання і спецтехнології; - календарна узгодженість у вивченні матеріалу з виробничого і теоретичного навчання; - використання здобутих учнями теоретичних знань у процесі виробничого та теоретичного навчання; - єдність термінології у теоретичному і практичному навчанні [26, с. 213-214]. 	За Р. Гуревичем, В. Паламарчук, Г. Цибульською
<ul style="list-style-type: none"> - конкретизація і поглиблення теоретичних знань на заняттях із виробничого навчання; - удосконалення вмінь, сформованих на уроках загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних предметів під час виконання навчально-виробничих робіт; - застосування знань з різних предметів, прийомів розвитку розумової діяльності, практичних, організаційних вмінь для розв'язання навчально-виробничих репродуктивних і продуктивних задач [28, с. 22]. 	За І. Петровою
<ul style="list-style-type: none"> - професійна спрямованість МПЗ у процесі викладання загальноосвітніх предметів має організовуватися шляхом конкретизації понять та показу практичного застосування явищ, процесів, законів, що вивчаються на професійному навчальному матеріалі; більш глибокого вивчення тих питань, які є підґрунтям професійно-технічного циклу; - становлення і систематизація МПЗ у вивченні спецтехнології і ВН шляхом тематичного і поетапного аналізу змісту навчальних предметів; - МПЗ у процесі виконання вправ і комплексних робіт сприяють підвищенню ефективності виробничого навчання, за умови: виконання навчально-виробничих завдань; формування у процесі поетапного розв'язання конструктивно-технічних, організаційно-технологічних і операційно-контрольних завдань; самостійного створення учнями технологічних карт виготовлення деталей на основі МПЗ; - МПЗ сприяють ефективному формуванню знань і вмінь учнів, якщо вони систематизовані на основі єдності знань, вмінь і методів навчання й реалізації в навчанні цілеспрямованими методичними прийомами [39, с. 15]. 	За А. Шакірязном

Виходячи з аналізу шляхів реалізації міжпредметних зв'язків теоретичного і виробничого характеру, представлених нами у таблиці 2, зазначимо, що їх здійснення сприятиме поєднанню професійного навчання з виробничою працею в ПТНЗ.

2. *Реалізація взаємозв'язків предметів за їх змістом і загальною структурою у навчальному процесі професійно-технічного навчального закладу* має відбуватися паралельно із встановленням зв'язків за змістом навчального матеріалу і за часом його вивчення, оскільки поєднання професійного навчання з виробничою працею являє собою методологічний принцип, що визначає зміст професійно-технічної освіти і професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ [19, с. 185; 35, с. 119]. На переконання науковців досліджуваного періоду [30, с. 84], реалізація цього принципу уможлиблює найбільш раціонально поєднувати педагогічні й виробничі завдання в підготовці майбутніх кваліфікованих робітників у виробничій праці й у галузі матеріального виробництва. Разом з тим, цей процес забезпечує формування політехнічних знань, умінь та навичок, ефективне засвоєння світоглядних ідей, морально-правових норм, сумлінне ставлення до праці, єдність двох аспектів – оволодіння професійними знаннями та їх застосуванням. При структуруванні навчальних планів і програм застосування цього принципу має виражатися через: виокремлення циклів предметів, професійну спрямованість програм загальноосвітніх дисциплін, введення до програм спеціальних предметів лабораторно-практичних робіт і вправ, у систематизації навчальних і виробничих завдань тощо [30, с.84].

Виходячи з окресленого вище, зауважимо, що міжпредметні зв'язки реалізуються у змісті програм та діяльності педагогічних колективів і методичних структур.

Аналіз архівних матеріалів [60, арк. 48], історико-педагогічної літератури [16] уможлиблює висновок про те, що впродовж 70-80-х рр. минулого століття реалізація міжпредметних зв'язків в закладах професійно-технічної освіти забезпечувалась через чітку систему методичної роботи, участь у якій брали різні структури, представлені нами в таблиці 3.

Таблиця 3

Координація методичної роботи з реалізації міжпредметних зв'язків у навчально-виробничому процесі ПТНЗ України (70-80-і роки ХХ ст.)

Установи, підрозділи	Зміст роботи
Всесоюзний навчально-методичний центр	- організація всесоюзних семінарів з питань реалізації міжпредметних зв'язків; - видання брошур кращого педагогічного досвіду тощо.
Центральний навчально-методичний кабінет	- розробка та поширення збірників, навчальних програм, переліків, нормативів, методичних рекомендацій з проблем міжпредметних зв'язків.
Республіканський навчально-методичний кабінет й обласні навчально-методичні кабінети	- виявлення, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду з встановлення міжпредметних зв'язків в закладах професійно-технічної освіти.
НДІ педагогіки Міністерства народної освіти УРСР	- теоретико-експериментальні дослідження; - виконання дисертаційних досліджень; - видання збірників наукових праць, посібників тощо; - співпраця з інженерно-педагогічними працівниками (створення ініціативних творчих груп, семінарів тощо).
Обласні управління	- вивчення та узагальнення досвіду окремих викладачів, майстрів виробничого навчання, педагогічних кабінетів.

Педагогічний кабінет ПТНЗ	- організація колективної й індивідуальної роботи, семінарів для викладачів; - зібрання картотек, каталогів, періодичних видань, виставок присвячених міжпредметним зв'язкам.
Спільні методичні комісії у ПТНЗ, інженерно-педагогічні працівники училищ	- організація семінарів-практикумів; - взаємовідвідування уроків; - вивчення змісту предметних планів, переліків навчально-виробничих робіт, планів виробничого навчання тощо; - визначення змісту карток-схем, карток-завдань питань з міжпредметним змістом тощо; - складання лабораторно-практичних робіт; - створення системи вправ, задач із виробничим змістом.

Вважаємо за доцільне більш детально висвітлити важливі аспекти методичної роботи з реалізації міжпредметних зв'язків, які стисло представлені нами в таблиці 3, що проводилася у закладах профтехосвіти на теренах України впродовж досліджуваного періоду в контексті поєднання професійного навчання з виробничою працею.

З 70-х рр. ХХ ст. у закладах професійно-технічної освіти України встановленню МПЗ сприяла робота спільних засідань предметних комісій загальноосвітніх предметів і методичних комісій предметів професійно-технічних циклів і виробничого навчання (на матеріалах архівних джерел). Важливе практичне значення має те, що таким засіданням у ПТНЗ передували семінари-практикуми, відкриті уроки, на яких обговорювалися способи здійснення зв'язків виробничого навчання зі спеціальними і загальнотехнічними предметами, наочно демонструвалися методичні прийоми здійснення міжпредметних зв'язків.

Слід додати, що плани методичної роботи складалися обласними методичними секціями на кожне півріччя, а профтехучилищами – на навчальний рік і передбачали такі організаційні та практичні питання навчального процесу [18, с. 28; 53, арк. 28; 65, арк. 10; 57, арк. 53; 63, арк. 109]:

- спільні засідання предметних комісій загальноосвітніх предметів і методичних комісій предметів професійного циклу та виробничого навчання для планування спільної роботи із здійснення МПЗ;
- складання зведених перспективно-тематичних планів, у яких висвітлювалися МПЗ, розташування окремих тем і питань у визначеному порядку, не порушуючи послідовність і логіку викладання предмету (з урахуванням доцільності застосування здобутих учнями знань при вивченні нових тем суміжних дисциплін);
- добір навчально-виробничих робіт;
- розробка спеціальних схем (планів), карток-завдань, міжпредметних комплексних завдань для найбільш важливих ключових тем з кожного предмета і за всіма операційними темами виробничого навчання;
- проведення відкритих уроків, що передбачали здійснення МПЗ та ін.

Методична робота обласних управлінь і ПТНЗ із впровадження міжпредметних зв'язків здійснювалася методичними секціями і комісіями за спеціальними планами шляхом проведення інструктивно-методичних нарад, вивченням та узагальненням педагогічного досвіду окремих викладачів, майстрів виробничого навчання, досвіду педагогічних кабінетів тощо. Наприклад, співробітниками навчально-методичного кабінету Дніпропетровського ОУ у 1970 р. було вивчено та узагальнено досвід роботи із впровадження МПЗ окремих педагогічних кабінетів, майстра виробничого навчання міського ПТУ №15 Героя Соціалістичної Праці Н. Ніколаєва, викладача математики міського ПТУ №1 Л. Туренко [53, арк. 10].

Слід додати, що центром роботи з педагогічним колективом у питаннях впровадження міжпредметних зв'язків у навчальний процес був педагогічний кабінет

училищ в якому така робота організовувалася в колективній та індивідуальній формах роботи викладачів та майстрів виробничого навчання. Йдеться про систематизацію методичної та навчальної літератури з загальноосвітніх і професійних циклів, періодичних видань, організацію виставок періодичних видань, брошур, що були видані Всесоюзним навчально-методичним центром, Всесоюзним науково-дослідним інститутом профтехосвіти, Республіканським навчально-методичним кабінетом. Водночас значна увага надавалася: добірці та розробці картотек з переліком навчально-методичної літератури, необхідної для впровадження МПЗ, статей з журналів: «Профессионально-техническое образование», «Советская педагогика», «Народное образование» тощо; розробці каталогів за матеріалами відкритих уроків з міжпредметних зв'язків; проведенню індивідуальних і групових консультацій, семінарів [63, арк. 23; 72, арк. 50–51].

З другої половини 70-х років ХХ ст. у закладах профтехосвіти України набув поширення досвід Луганського обласного управління (на той час – Ворошиловоградське ОУ) зі створення ініціативних творчих груп для розробки системи міжпредметних зв'язків. Так, у середньому ПТУ №43 м. Свердловська в 1976 р. було створено ініціативну творчу групу, на чолі з заступником директора з навчально-виробничої роботи А. Єлісеєвим. До складу групи увійшли: керівництво училища, 19 викладачів і 5 майстрів виробничого навчання [59, арк. 27-28; 63, арк. 23].

Для нас як дослідників поєднання професійного навчання з виробничою працею в закладах профтехосвіти особливе значення має те, що робота творчої групи з розробки системи міжпредметних зв'язків здійснювалася за такими напрямками [59, арк. 27-28; 56, арк. 23]:

- складання поурочних, тематичних картотек літератури, додатків, карток до планів уроків для встановлення міжпредметних зв'язків;
- проведення семінарських занять, лекцій із МВН і викладачами;
- узагальнення досвіду роботи інженерно-педагогічних працівників з упровадження МПЗ у навчально-виховний процес;
- залучення учнів до роботи з МПЗ;
- співпраця з науковцями НДІ педагогіки УРСР, іншими училищами та використання їх рекомендацій у роботі над МПЗ.

Слід додати, що на кожне півріччя та місяць ініціативною групою складалися плани роботи групи, виходячи з основних напрямів роботи, викладених нами вище. Кожному члену групи видавалися спеціально розроблені картки-завдання [59, арк. 27-28; 60, арк.13]. Такі засідання позитивно впливали на якість професійного навчання учнів, оскільки під час їх проведення викладачі загальноосвітніх предметів оволодівали знаннями з методик викладання, обмінювалися педагогічним досвідом, обговорювали проблемні питання тощо. Отже, встановленню міжпредметних зв'язків сприяла організована на високому педагогічному рівні робота предметних і методичних комісій, педагогічних рад і педагогічних кабінетів закладів профтехосвіти України.

Уже наприкінці 70-х рр. минулого століття практично в усіх закладах профтехосвіти України успішно здійснювалося впровадження міжпредметних зв'язків у навчальний процес [58, арк. 5; 60, арк. 49; 63, арк. 174; 62, арк. 54; 57, арк. 36; 61, арк. 38; 55, арк. 11; 57, арк. 64]. Уваги заслуговує позитивний досвід окремих інженерно-педагогічних працівників закладів профтехосвіти України з впровадження у навчальний процес міжпредметних зв'язків.

Цілком слушною є думка В. Максимової про те, що професійні знання забезпечуються теоретичним навчанням, взаємозв'язком спеціальних, загальнотехнічних і загальноосвітніх дисциплін (що в сукупності розкриває систему знань про майбутню професію, сучасне виробництво), а професійними вміннями учні оволодівають у процесі виробничого навчання (у процесі виробничої праці, під час виконання комплексних виробничих завдань, лабораторно-практичних робіт) [19, с. 175-176].

На переконання науковців [2, с. 20-21, 62, с. 20], практикуми і лабораторні роботи з

окремих тем програм теоретичного навчання є ланкою, що поєднує виробниче навчання зі спеціальною технологією та іншими технічними предметами. Завданням для цих форм навчальної роботи є практичне ознайомлення учнів з окремими ознаками, закономірностями і характеристиками технологічних процесів, технічних пристроїв, що вивчаються. На відміну від інструктажу майстра виробничого навчання і роботи учнів, на теоретичних уроках практичне ознайомлення здійснюється через націлену практичну й інтелектуальну діяльність самих учнів [62, с. 20].

Одним із дієвих засобів реалізації взаємозв'язку загальноосвітньої і професійної підготовки є розв'язання задач з виробничим (міжпредметним) змістом, ситуаційних задач, структурна характеристика яких складається з компонентів основного і суміжного (суміжних) предметів, розв'язання яких сприяє глибокому й повному розкриттю обсягу, змісту понять, єдності між даними предметами та виробничою працею. Такі задачі сприяють підвищенню розумової активності учнів у навчанні, розвитку практичних умінь застосовувати знання на практиці, під час виробничої праці; уможливають уникнути абстрактності знань, підвищують їх інформативність [24, с. 6; 34, с. 34; 35, с. 57; 20, с. 27–29].

Цілком погоджуємося з думкою П. Атутова, що учні краще розуміють й успішніше розв'язують задачі в тому разі, коли вони виникають з потреб практики, праці, при цьому учні беруть активну участь у пошуку необхідних даних, збирають потрібні відомості, виконують вимірювання тощо [2, с. 6].

Наведемо конкретні приклади щодо організації розв'язання задач із виробничим змістом на уроках спеціальних та загальноосвітніх дисциплін. Так, впродовж 1976-77 н. р. у професійно-технічних навчальних закладах Житомирського ОУ співпраця викладачів математики, спеціальних дисциплін та майстрів виробничого навчання спрямовувалася на впровадження у навчально-виробничий процес міжпредметних зв'язків через взаємовідвідування уроків, добір матеріалів для складання задач із виробничим змістом, які учні розв'язували на уроках математики, предметах спецдисциплін. Зокрема це були задачі на знаходження продуктивності різних верстатів з неоднорідними режимами роботи, виявлення маси будівельних блоків, розрахунки погрішностей будівельних матеріалів за формулами, що застосовувалися в будівельній практиці [59; арк. 115].

Таким чином, розв'язання учнями професійно-технічних навчальних закладів задач з міжпредметним змістом сприяло формуванню наукового світогляду за рахунок застосування умінь при розв'язанні таких задач, ґрунтовнішому і повнішому засвоєнню обсягу і змісту відповідних понять основного і суміжного предметів; комплексному застосуванню знань з різних навчальних дисциплін у процесі професійного навчання; усвідомленню практичної значущості у знаннях із загальноосвітніх предметів для розв'язання задач професійного циклу; виявленню знань з двох чи декількох предметів одночасно; умінню визначати єдність визначень одних і тих же понять на уроках різних дисциплін; формуванню вмінь самостійно застосовувати довідковий матеріал (таблиці, додатки, технологічну документацію тощо) одночасно з різних предметів.

Основні напрями роботи викладачів професійно-технічних навчальних закладів з організації міжпредметних зв'язків упродовж 1970-80-х рр. ХХ ст., що сприяли успішності поєднанню професійного навчання з виробничою працею, представлені нами у таблиці (див. табл. 4) [66, арк. 5; 59, арк. 11, 115-116; 60, арк. 38; 62, арк. 8; 63, арк. 46, 48].

Таблиця 4

**Напрями роботи викладачів з реалізації міжпредметних зв'язків
у закладах профтехосвіти України (1970-1991 рр.)**

Викладачі загальноосвітніх предметів природничо-наукового циклу	Викладачі дисциплін гуманітарного циклу	Викладачі технічних і спеціальних дисциплін
- складання кількісних і якісних задач, вправ з виробничим змістом; - ілюстрування основних законів і	- використання на уроках досвіду новаторів	- вивчення навчального матеріалу на основі знань, здобутих у процесі

<p>явищ прикладами з курсу спеціальної технології і технічних предметів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - використання наявних в учнів знань зі спеціальних предметів для вивчення нового навчального матеріалу; - більш глибоке вивчення законів і теорій, що є основою технологічних процесів, знання з яких доведеться застосовувати учням на виробництві; - проведення лабораторних робіт, практичних вправ, пов'язаних із професійною діяльністю учнів; - висновки визначених закономірностей на базі спостережень, експериментів, практичних навичок, якими учні оволоділи в процесі ВН; - використання на уроках тих засобів наочності, що застосовуються на уроках із професійного циклу; - використання знань щодо властивостей різних матеріалів, які використовуються у процесі професійної підготовки; - застосування технічної літератури, довідників тощо. 	<p>виробництва, передових виробничих колективів тощо в якості фактичного матеріалу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - підготовка рефератів, доповідей, що пов'язують програмний матеріал з конкретними досягненнями виробництва, училища; - використання на уроках матеріалу з життя училища, базового підприємства тощо; - написання диктантів, творів на виробничі теми; - складання словників із відповідною професійною термінологією (з іноземних мов). 	<p>вивчення загальноосвітніх предметів у школі та під час загальноосвітньої підготовки в училищі;</p> <ul style="list-style-type: none"> - використання математичного апарату, калькуляторів для розрахунків для розв'язання виробничих задач; - пояснення фізичної та хімічної сутності різноманітних процесів для створення поглиблених уявлень з конкретного навчального матеріалу; - використання знань, здобутих при вивченні суспільних предметів, питань економіки виробництва, технічної естетики, механізації і автоматизації виробничих процесів, організації праці; - активізація знань, здобутих у процесі вивчення загальноосвітніх предметів на уроках зі спеціальних дисциплін.
---	---	--

Таким чином, робота із впровадження міжпредметних зв'язків у навчальний процес закладів профтехосвіти України, висвітлена нами у таблиці 4, уможлиблює висновок про те, що вона спрямовувалася на поєднання професійного навчання з виробничою працею у процесі викладання всіх циклів предметів через здійснення міжпредметних зв'язків.

За нашим переконанням, важливе значення має те, що міжпредметні зв'язки втілювалися не лише у практичній діяльності конкретних професійно-технічних навчальних закладів, а й були предметом наукових досліджень учених. Так, у відділі професійно-технічної освіти НДІ педагогіки Міністерства народної освіти УРСР під керівництвом О. Дубинчук упродовж 70-х рр. минулого століття серед інших теоретико-експериментальних напрямів роботи проводилася дослідницька робота з питань міжпредметних зв'язків, їх змісту, форм, прийомів, планування та здійснення [23, с. 65], видавалися посібники, методичні рекомендації, збірники наукових праць щодо впровадження у навчально-виховний процес міжпредметних зв'язків. Йдеться про праці Р. Гуревича [67], О. Дубинчук [21], В. Паламарчук [26, с. 235-240], Н. Розенберга [21], Л. Хромової, В. Цибульської [38] та ін. Спільно зі співробітниками НДІ педагогіки УРСР в опорних профтехучилищах Ворошиловградської, Донецької, Запорізької, Луганської, Сумської, Харківської і Хмельницької обл. станом на 1976 н. р. було створено ініціативні творчі групи із розробки і впровадження в практику передового педагогічного досвіду з реалізації міжпредметних зв'язків; підготовлено та видано посібники керівника ініціативної групи, заступника директора з навчально-виробничої роботи міського ПТУ №43 Ворошиловградської обл. А. Єлісеєва [58, арк.13].

Грунтовні дисертаційні дослідження з різних питань впровадження у навчально-виробничий процес міжпредметних зв'язків виконувалися у НДІ педагогіки [38; 67].

3. *Необхідність узгодження зв'язків за змістом навчального матеріалу і за часом його вивчення.* Вивчення архівних і літературних джерел дає підстави стверджувати, що впродовж 60-80-х рр. ХХ ст. існувало декілька способів узгодження за часом і за змістом вивчення спеціальних предметів (спеціальної технології) й навчально-виробничої роботи в закладах професійно-технічної освіти України (вивчення відповідних тем і розділів спеціальних предметів перед роботою учнів у навчальних майстернях чи на виробництві, або: «теорія передує практиці»; вивчення технології виробництва відбувалося за роботою учнів у навчальних майстернях чи на виробництві; паралельне за часом вивчення однойменних або пов'язаних між собою за змістом тем програм виробничого навчання і спеціальної технології; вивчення одного і того ж технічного явища проводиться у вигляді загального скороченого опису, а потім, після набутого достатнього досвіду – більш детально і поглиблено (концентричний тип зв'язку).

Разом з тим, необхідно підкреслити, що таке виокремлення способів узгодження за часом і за змістом вивчення спеціальних предметів (спеціальної технології) й навчально-виробничої роботи представлених нами у таблиці є умовним, оскільки поєднання професійного навчання з виробничою працею передбачало відображення у програмах виробничого навчання і спеціальної технології з однієї професії одразу декілька способів зв'язків.

III. Вивчення передового виробничого досвіду в закладах профтехосвіти України (60-80-і рр. ХХ ст.)

З другої половини 60-х років ХХ ст. розпочався період, що характеризувався посиленням уваги педагогів-практиків до проблем впровадження у навчально-виробничий процес передового виробничого досвіду, вивчення нової техніки і технологій виробництва, пошуку нових форм і методів удосконалення трудових прийомів, технологічних процесів, їх раціоналізації тощо.

Впровадження передового досвіду, на думку С. Гончаренка, дає позитивний ефект тоді, якщо ця робота стимулює творчу діяльність як педагогів, так і учнів; коли виникає колективний пошук, виношується і народжується свій, авторський варіант інновації [11, с.137]. Отже, вивчення, впровадження у педагогічну практику передового педагогічного досвіду, досвіду новаторів виробництва упродовж досліджуваного періоду, можна схарактеризувати як активний, цілеспрямований процес [36, с. 5; 10, с. 29].

Зауважимо, що про нагальність впровадження у навчально-виробничий процес передового виробничого досвіду, залучення до навчально-виховної роботи передовиків, новаторів праці та ін. питання поєднання професійного навчання з виробничою працею йшлося у численних нормативно-правових документах з реформування професійно-технічної освіти впродовж 1959-1975 рр. [17, с. 236, 34].

Результативність поєднання професійного навчання з виробничою працею в закладах професійно-технічної освіти України впродовж 60-80-х рр. ХХ ст. залежала від вивчення передових методів праці на уроках спеціальної технології. Як показав аналіз архівних і літературних джерел, такому вивченню передувала спільна робота викладача спецтехнології і майстра виробничого навчання за напрямками, представленими нами на рис. 3.

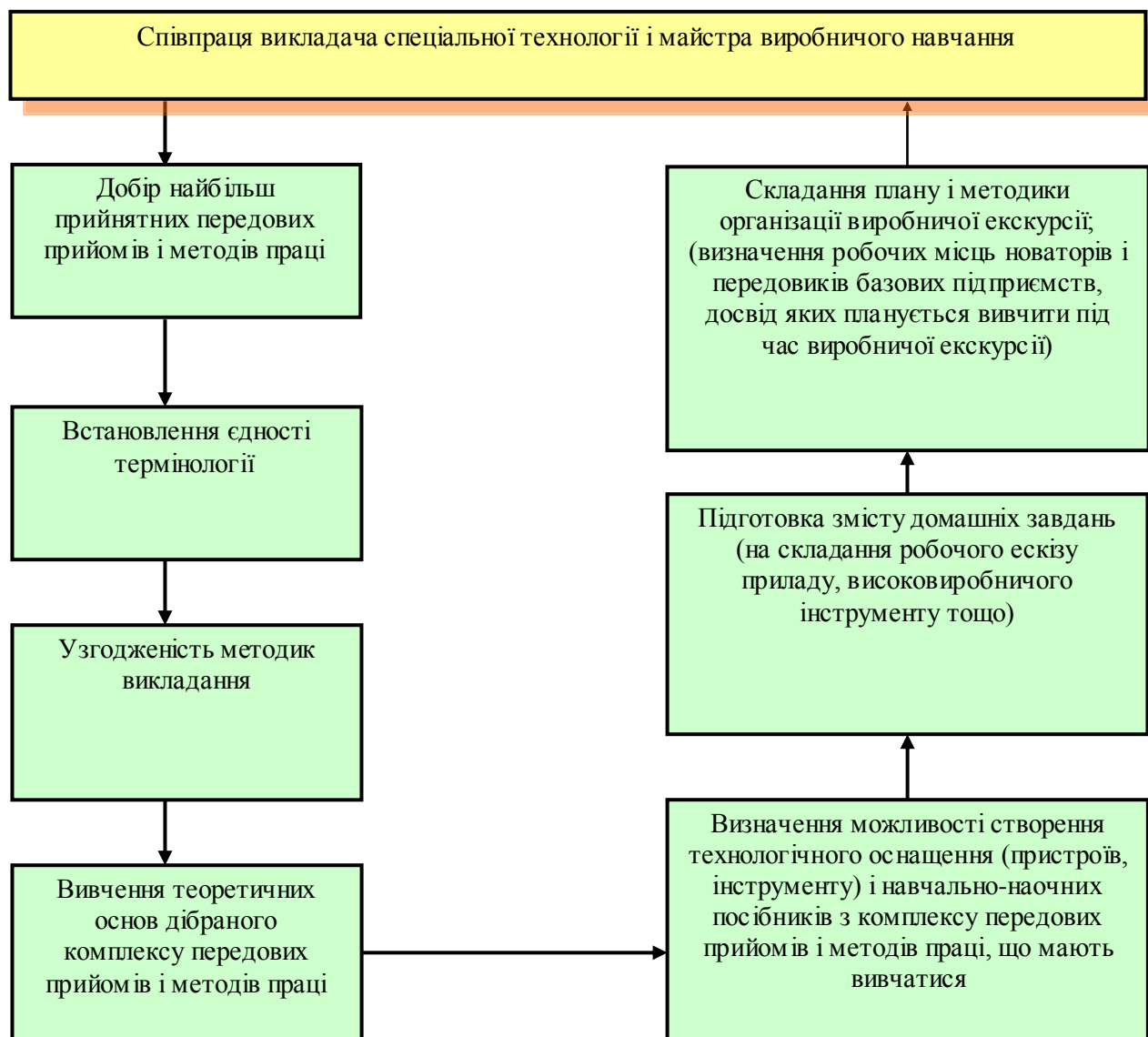

Рис. 3. Напрями співпраці викладача спеціальної технології і майстра виробничого навчання з вивчення передового виробничого досвіду в закладах профтехосвіти України (60-80-і рр. XX ст.)

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [8, с. 25-26; 43; 45; 47–60; 70–72].

Водночас упродовж досліджуваного періоду вивчення передових методів праці передовиків і новаторів виробництва учнями ПТНЗ України відбувалося на уроках виробничого і теоретичного навчання із застосуванням різноманітних методів і засобів навчання (демонстрація методів і прийомів роботи новатора виробництва, лекції і бесіди викладача теоретичного курсу, письмове інструктування; домашні завдання з виробничого навчання тощо). Разом з тим, цілеспрямована робота з вивчення учнями ПТНЗ України передового виробничого досвіду здійснювалася спільно з робітниками базових підприємств й інженерно-педагогічними працівниками ПТНЗ за такими напрямками: складання перспективно-тематичного плану роботи на рік із запланованими темами вивчення передового виробничого досвіду, виробничі екскурсії до передових бригад, підприємств, проведення предметних тижнів, конкурсів професійної майстерності, оглядів, написання рефератів, звітів тощо [7, с. 42-43; 43–54; 55, арк. 12; 64, арк. 24].

Аналіз звітів про діяльність ПТНЗ України свідчить про те, що ґрунтовна робота з вивчення і впровадження в навчально-виробничий процес закладів профтехосвіти України передового і новаторського виробничого досвіду здійснювалася Всесоюзним навчально-методичним кабінетом. З архівних джерел відомо, що у 1981 р. до професійно-технічних навчальних закладів України було надіслано 127 найменувань методичних матеріалів, в яких висвітлювався досвід сталевара-новатора заводу «Азовсталь» (м. Маріуполь), двічі Героя Соціалістичної Праці Г. Горбаня з професійної підготовки та виховання учнів Жданівського міського ПТУ № 3 та ін. [66, арк. 23].

Упродовж 1959-1991 н. р. у закладах профтехосвіти України підготовка учнів до практичного оволодіння передовими прийомами і методами праці здійснювалася інженерно-педагогічними працівниками, працівниками педагогічних кабінетів, під час роботи в гуртках технічної творчості, у співпраці зі співробітниками базових підприємств, Всесоюзною первинною спілкою винахідництва та раціоналізації, Педагогічним товариством УРСР, та товариством «Знання» за напрямками роботи, висвітленими нами у таблиці 5 [48, арк. 50; 54, арк. 2–3, 25–26; 55, арк.12; 56, арк. 2-3, 14, 42-43; 40, арк. 1-2]:

Таблиця 5

Підготовка учнів ПТНЗ України до практичного оволодіння передовими прийомами і методами праці (досвід 1959-1991 рр.)

Навчальна і позанавчальна робота	Зміст роботи
Уроки спеціальних дисциплін і виробничого навчання	<ul style="list-style-type: none"> - оволодіння учнями відповідними теоретичними знаннями на уроках спеціальної технології; - вивчення передових прийомів і методів праці методом спостереження за роботою новаторів і передовиків виробництва під час виробничих екскурсій, проведенні в ПТНЗ семінарів-практикумів тощо; - відвідування виставок робіт новатора з супровідною розповіддю новатора; - виконання учнями спеціальних домашніх завдань з теоретичного і виробничого навчання; - розробка доповідей, рефератів про нову техніку, прогресивну технологію та ін.; - добір і систематизація необхідної технічної і довідкової літератури для вивчення передових методів праці.
Педагогічні кабінети	<ul style="list-style-type: none"> - систематичний випуск інформаційних листків, що поширювали досвід роботи передовиків, новаторів виробництва та новинки техніки; - проведення олімпіад «Новинки техніки і передові методи праці в моїй професії»; - зустрічі з новаторами виробництва; - організація уроків «Досягнення науки і техніки», «Передові методи праці» тощо; - школи передового досвіду на чолі з передовиками виробництва.
Гуртки технічної творчості, первинної організації винахідництва та раціоналізації, товариство «Знання»,	<ul style="list-style-type: none"> - виготовлення пристроїв, деталей; навчально-наочних посібників (площинних, об'ємних, динамічних, електрифікованих, принципівих і монтажних схем; технологічних карт на вдосконалені технологічні процеси); - складання проекту обладнання навчальних майстерень відповідно до вимог наукової організації праці та виробничої естетики; - проектування робочого місця МВН і викладача; - виготовлення діючих моделей комбайнів, машин тощо; - спільні щорічні конференції, конкурси професійної майстерності за

Педагогічним товариством УРСР	участю кращих раціоналізаторів промислових підприємств обл., що проводилися спільно з обласними управліннями і обласна Рада ВСВР; - постійно діючі виставки науково-технічної творчості; - з 1976 н. р. почала працювати трибуна передового досвіду і винахідників; - лекторії «У світі науки і техніки» спільно з товариством «Знання»; - організація шкіл молодого раціоналізатора.
Співпраця з базовими підприємствами	- узгодженість тематики раціональних пропозицій, - обмін технічною літературою; - проведення консультацій з питань раціоналізаторства і винахідництва.

Архівні справи досліджуваного періоду зберігають інформацію про поширення у професійно-технічних навчальних закладах таких форм роботи як зустрічі з новаторами, передовиками виробництва, Героями Соціалістичної праці, що проводилися з метою вивчення передового виробничого досвіду, ознайомлення з новітньою технікою і технологією, раціоналізаторськими винаходами, питаннями конкретної економіки тощо [46, арк. 55; 50, арк. 100, 101; 57, арк. 23, 24]. Зокрема окреслені вище зустрічі проводилися із застосуванням таких методів як: бесіда (з детальним показом розробленого чи виготовленого раціоналізатором інструменту, креслень, інструкцій, інструкційних карт, зразків раціоналізаторських пропозицій, винаходів); розповіді про досвід своєї праці (з демонструванням прийомів виконання операцій в межах робочого циклу безпосередньо на робочому місці); відвідування виставок робіт (з супровідною бесідою). Водночас упродовж 1959-1991 рр. у закладах профтехосвіти України проводилися тематичні вечори («Вечір муляра», «Вечір штукатура», «Вечір тесляра» та ін.), а також тематичні вікторини, олімпіади, що мали, зокрема, професійну, профорієнтаційну й виховну спрямованість, сприяли формуванню відповідальності, дисципліни, сумлінному ставленню до праці, спонукали пробудження почуттів гордості за обрану професію тощо [47, арк. 18; 48, арк. 28].

Зазначимо, що окрім позитивних прикладів впровадження у навчально-виробничий процес ПТНЗ України передового виробничого досвіду, представлених нами в таблиці 5, мали місце випадки відсутності його використання в деяких училищах. Так, у 1979-1980 н. р. методичними органами навчально-методичного кабінету і ряду училищ Київського міського управління, Чернівецького, Кримського та співробітниками ін. обласних управлінь недостатньо вивчався, узагальнювався і впроваджувався у навчально-виробничий процес передовий виробничий досвід, новітні досягнення науки і техніки, єдині плани методичної роботи складалися поверхнево [62, арк. 54; 60, арк. 138; 66, арк. 97].

Ретроспективний аналіз дослідницьких матеріалів дає можливість сформулювати висновок про те, що незважаючи на активну діяльність інженерно-педагогічних працівників та увагу органів державного управління до проблеми впровадження передового виробничого досвіду, в досліджуваний період такі заходи не було зреалізовано, що негативно впливало на результативність поєднання професійного навчання з виробничою працею [25, с.2; 60, арк. 138; 62, арк. 54]:

- недостатньо науково досліджено проблему впровадження передового виробничого досвіду в практику навчально-виробничого процесу ПТНЗ;
- відсутні обґрунтовані науково-методичні рекомендації з впровадження системи інформування про досягнення в галузі виробництва;
- невідповідність навчально-матеріальної бази ПТНЗ вимогам науково-технічного прогресу;
- у ПТНЗ недостатньо проводилася робота зі створення й наукового супроводу роботи творчих груп, шкіл передового досвіду, впровадження в навчально-виробничий процес наявного досвіду базових підприємств тощо;
- недосконале володіння інженерно-педагогічними кадрами методиками проведення педагогічної роботи з впровадження передового виробничого досвіду, зокрема в питаннях

добору найбільш продуктивних ідей, форм і методів, а також низька методична підготовка до уроків.

Результати здійсненого нами аналізу матеріалів архівних фондів свідчать, що впродовж 1959-1991 рр. практично в кожному ПТНЗ України для викладачів і майстрів виробничого навчання організовувалися заняття, семінари з технічного мінімуму, педагогіки та психології, на яких розглядалися важливі питання поєднання професійного навчання з виробничою працею: впровадження міжпредметних зв'язків у навчальний процес, запобігання дублюванню тем у навчальних програмах тощо [57, арк. 64; 59, арк. 12, 236; 10]. Так, у 1971 р. в м. Дніпропетровську відбувся Всесоюзний семінар директорів і завідувачів республіканських навчально-методичних кабінетів профтехосвіти «Про вдосконалення навчально-виховної роботи у середніх ПТУ», серед нагальних питань якого було системне забезпечення ПТНЗ навчально-методичною документацією з проблем впровадження міжпредметних зв'язків [72, арк. 7–8].

Викладене вище, на нашу думку, свідчить про те, що досліджуваний період можна схарактеризувати як такий, в якому значно активізувалася діяльність інженерно-педагогічних працівників, державних органів управління з проблем поєднання професійного навчання з виробничою працею. З початку 60-х рр. ХХ ст. увага приділялася розв'язанню проблеми впровадження передового виробничого досвіду у навчально-виробничий процес, створенню та функціонуванню шкіл передового виробничого досвіду, організації численних гуртків технічної творчості, винахідництва та раціоналізації тощо. З 1969 р. особлива увага почала приділятися розв'язанню проблеми системного впровадження міжпредметних зв'язків, розробці нових навчальних планів і програм, що відображали досягнення науки і техніки, передбачали єдність всіх сторін професійної підготовки: професійну спрямованість загальноосвітніх дисциплін, взаємозв'язок загальнотехнічних, спеціальних дисциплін та виробничої праці учнів під час виробничого навчання.

IV. Добір, нормування та планування навчально-виробничих робіт

Для забезпечення поєднання професійного навчання з виробничою працею важливе значення має правильний добір, нормування та планування навчально-виробничих робіт (НВР).

Акцентуємо увагу, що впродовж 60–80-х рр. минулого століття добір, нормування і планування навчально-виробничих робіт здійснювався у закладах професійно-технічної освіти з дотриманням відповідних дидактичних умов.

Так, добір НВР має здійснюватися з урахуванням реальних вимог виробництва, що передбачають цілісну систему трудових умінь та навичок, що дають змогу керувати сучасною технікою і технологічними процесами у конкретній галузі виробництва. Процес поєднання професійного навчання з виробничою працею реалізується за умови послідовності вивчення робіт «від простого до складного» з рівномірним ускладненням і повторенням технологічних операцій та відповідних їм трудових процесів. Спираючись на знання теоретичного циклу, відбуватиметься поступовий перехід від початкових знань і вмінь до відпрацювання сталих навичок.

Зазначене вище актуалізує доречність висловлених С. Батишевим міркувань щодо залежності якості професійного навчання від добору навчально-виробничих робіт. Науковець переконливо довів, що вони мають являти собою виробничу цінність, а їх добір необхідно здійснювати не лише згідно програмних вимог, а ще й пов'язувати з напрямками зусиль бригади, ділянки, цеху. Добір НВР, різноманітних за формою, конфігурацією, матеріалами, розмірами, прийомами і способами виконання, витратами часу, доцільно здійснювати з урахуванням принципів послідовності, поступового переходу від простого до складного [42, с. 114]. Цілком погоджуємося з думкою Ю. Грязнова, що дібрані НВР мають забезпечувати планомірне зростання професійної майстерності, засвоєння учнями

програмних технологічних процесів, високопродуктивних методів праці, виконання учнями встановлених норм виробітку [14, с. 63].

Так, С. Батишев виокремив такі критерії до *добору навчально-виробничих робіт* [5, с. 140-141]:

- навчальні роботи мають повністю відповідати вимогам професійно-кваліфікаційної характеристики, навчальній програмі, виконуватися у послідовності з поступовим ускладненням, забезпечувати стале закріплення трудових прийомів й операцій та відповідати характеру робіт, які доведеться виконувати після навчання;
- вони мають бути типовими для професії, мати практичну цінність і добиратися в такий спосіб, щоб, за можливістю, створювати умови для організації поточного виробництва і забезпечувати повне навантаження учнів;
- навчальні роботи мають бути різними, сприяти застосуванню здобутих знань у різних умовах;
- навчальні роботи мають удосконалювати здобуті учнем знання, уміння та навички, допомагати оволодівати передовими методами праці і передбачати всі раніше вивчені операції;
- час виконання навчальних робіт не має перевищувати часу, відведеного для вивчення даної теми в навчальній програмі.

Добір навчально-виробничих робіт тісно пов'язаний із нормуванням учнівської праці, оскільки вона є одним із чинників підвищення продуктивності праці є її нормування, яке передбачає визначення необхідних витрат праці (часу) на виконання робіт (виготовлення одиниці продукту) окремими робітниками (бригадами) і встановлення на цій основі норм праці. У контексті викладеного вище, нормування учнівської праці і навчально-виробничих робіт сприяє формуванню вмінь раціонально використовувати робочий час, працювати швидко, ущільнено і високопродуктивно [27, с. 54–59].

Поєднання професійного навчання з виробничою працею ґрунтується на врахуванні вікових і психофізіологічних особливостей підлітків, відповідно, має тісний зв'язок з науковою організацією праці. За О. Аніщенко, впродовж 60-90-х років ХХ ст. в ході реалізації заходів з наукової організації праці учнів у закладах профтехосвіти України відбувалося вирішення економічних завдань (підвищення якості праці, раціональне використання технічного обладнання й матеріалів тощо), психофізіологічних (створення сприятливих умов праці у майстернях й на кожному робочому місці), соціальних завдань (підвищення змістовності й привабливості праці учнів, розвиток їхньої творчої активності у процесі навчання тощо) [1, с. 271].

Із викладеного вище випливає, що обґрунтоване, економічно доцільне нормування виробничої праці учнів у навчальних майстернях, що здійснюється на основі технічних норм, є важливою умовою поєднання професійного навчання з виробничою працею.

V. Організація виробничої праці учнів на виготовленні складної продукції

Важливою умовою поєднання професійного навчання з виробничою працею був перехід закладів професійно-технічної освіти України впродовж 60-х рр. минулого століття на виготовлення складної і точної продукції за централізованими замовленнями базових підприємств. Після прийняття Закону СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР» (1958 р.), виробництво складної продукції для базових підприємств і Головного управління професійно-технічної освіти стало однією з вирішальних умов підвищення якості професійної підготовки молодих робітників. Випуск складної продукції значно підвищив економічні показники ПТНЗ і став базою для молоді, яка вступала до системи професійно-технічної освіти, маючи високу загальноосвітню підготовку [13, с. 11].

Передусім, йдеться про точну й складну роботу значного обсягу, яку необхідно було здійснювати для загальноприйнятого виготовлення у виробництві верстатів, машин, вузлів за такими показниками [28, с. 4-5]: багатодетальність (наявність у виробі значної кількості

різноманітних за формою, вагою деталей); технологічність (відповідність деталей і вузлів можливостям наявного обладнання); різноманітна складність виготовлення (обробка, збирання, випробування, установка, монтаж, взаємодія вузлів і машин тощо); різноматеріальність; багато професійність (необхідність залучення до праці по виготовленню виробу робітників декількох професій); товарність (виробнича цінність і народногосподарське значення); вигляд відповідно до вимог виробничої естетики; безпечність тощо.

Важливим є те, що випуск складної продукції впродовж 1959-1991 рр. розглядався, перш за все, як засіб підвищення якості виробничого навчання, розвитку технічного мислення, творчості, раціоналізаторства, винахідництва, ініціативності інженерно-педагогічних працівників училищ та учнів. Перехід на випуск складної продукції також сприяв забезпеченню учнів фронтом і об'єктами робіт, відповідно до навчальних програм і рівня кваліфікації.

Аналіз програм виробничого навчання учнів, професійна підготовка яких здійснювалася на випуску складної продукції, показав, що вони містили головні заходи, від реалізації яких, певним чином, залежала успішність поєднання професійного навчання з виробничою працею [28, с. 13]: єдність загальноосвітніх, загальнотехнічних предметів і спеціальної технології; ознайомлення учнів із загальними закономірностями промисловості, виробництва, сільським господарством – механізацією, автоматизацією, хімізацією тощо; оволодіння передовими методами праці; участь на основі теоретичної і практичної підготовки у виробничій праці.

Багаторічний досвід роботи профтехучилищ-металістів України переконливо довів, що розв'язання питань добору навчальних робіт, що відповідали вимогам навчальних програм і переліку навчально-виробничих робіт більш ефективно вирішувалося в умовах організації виробничого навчання на виготовленні складної продукції [3, с. 52; 28, с. 9-12; 63, арк. 43]. Наприклад, у 1979-1980 н. р. у закладах профтехосвіти Донецької обл. учні здійснювали виготовлення складної промислової продукції, що забезпечувало належне завантаження при проходженні операційних тем, комплексних робіт і уможлиблювало відпрацювання всіх тем навчальних програм (див. табл. 6) [63, арк. 151, 152].

Таблиця 6

Випуск складної продукції учнями міських ПТУ Донецької обл. (1979-1980 н. р.)

Назва училища	Перелік виготовлених виробів при проходженні операційних і комплексних тем
МПТУ №14 м. Краматорська	Виготовлення промислових виробів: - радіально-свердлильних верстатів моделі 2А592; - токарно-гвинторізного верстата 1А616; - слюсарно-монтажний інструмент тощо.
МПТУ №35 м. Горлівки	випуск складної господарської продукції: - комплектуючих виробів для вугільних комбайнів, що випускав Горлівський машинобудівний завод ім. Кірова; - гвинтові домкрати; - ключі універсальні зі з'ємними голівками для вугільних комбайнів; - газові ключі №2, 3, слюсарно-монтажний інструмент.
МПТУ №4 м. Жданова, МПТУ №66 м. Макіївки, МПТУ №35 м. Горлівки	щорічно виготовляли 240 верстатів (вертикально-свердлильних 2А118, радіо-свердлильних 2А592, настільно-свердлильних НС-1 та ін.).
МПТУ №15	Учнями-токарями виготовлялося щорічно понад 200 найменувань:

м. Слов'янська	- деталей заточних верстатів; - коксохімічне обладнання та замовлення інших підприємств.
----------------	---

У процесі професійного навчання учнів на виготовленні складної продукції в навчальних майстернях у 1959-1960 н. р. значно розширився перелік виробів, що зумовило використання у процесі виготовлення точних і високовиробничих інструментів, обладнання і пристроїв. Наприклад, у ряді ПТНЗ Запорізької, Сталінської, Харківської та інших ОУ України виконувався переклад кулачкових патронів токарних станків із ручного зажиму на пневматичний, ручного переміщення пінолі задньої бабки на пневматичне. Застосування високовиробничих інструментів, приладів забезпечувало скорочення витрат допоміжного часу, підвищення продуктивності, якості вироблюваної продукції [44, арк. 85, 87; 45, арк. 2].

Позитивною рисою досліджуваного періоду стало те, що з переходом на виробництво складної продукції більшість закладів профтехосвіти перетворилися на невеличкі підприємства із замкнутими циклами виробничих робіт [3, с. 52].

У контексті поєднання професійного навчання з виробничою працею важливе значення має те, що навчання учнів на складній продукції спонукало колективи училищ щоденно розв'язувати питання впровадження нової техніки, прогресивної технології і передових методів праці в процесі навчання. Отже, у ПТНЗ, які здійснювали ВН на виготовленні складної продукції, створювалися найбільш оптимальні умови для відпрацювання ними всіх операційних і комплексних тем програм виробничого навчання, що здійснювалося у процесі виготовлення значної кількості різних деталей, давало змогу враховувати ступінь складності при доборі навчальних робіт [63, арк. 151; 28, с. 12].

Слід додати, що архівні справи досліджуваного періоду зберігають інформацію про те, що в деяких закладах профтехосвіти України не здійснювалося планування навчання учнів на випуску складної продукції через складності з оплатою учнівської праці [61, арк. 4], морально і фізично застарілий верстатний парк тощо [63, арк. 154].

Таким чином, професійне навчання учнів на випуску складної продукції спонукало до кращого оволодіння програмним матеріалом, уможливило більш якісне відпрацювання навичок виконання складних операцій, а також застосування універсального і спеціального інструменту. Також, завдяки співпраці з базовими підприємствами значно краще організовувалося планування ВН, а також забезпечення технічною і технологічною документацією.

VI. Організація позанавчальної діяльності учнів у первинних організаціях винахідництва і раціоналізаторства, предметних гуртках та гуртках технічної і художньої творчості

Поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів здійснювалося шляхом відвідування допоміжних форм виробничого навчання (факультативів; гуртків, клубів, які залучали учнів ПТНЗ до раціоналізаторства, винахідництва тощо). Так, позитивною рисою досліджуваного періоду стало проведення масової роботи в закладах профтехосвіти України методичними комісіями первинних організацій Всесоюзної спілки винахідництва і раціоналізаторства, що працювали за формами роботи, представленими нами у таблиці 7 [54, арк. 26; 56, арк. 42, 43]. Робота таких комісій спрямовувалася на розробку тем і планів, за якими працювали гуртки технічної творчості під керівництвом досвідчених майстрів і викладачів. Так, Наприклад, у 1980 р. тільки в закладах професійно-технічної освіти Донецької області технічною творчістю займалися понад 20 000 учнів, якими із середини 70-х років минулого століття було впроваджено у навчально-виробничий процес понад 1000 раціоналізаторських пропозицій. Кращі роботи учнів відзначалися високими відзнаками, дипломами I ступеня виставки досягнень народного господарства СРСР [29, с. 3].

Діяльність первинних організацій Всесоюзної спілки винахідників і раціоналізаторів у ПТНЗ України (60-80-і рр. ХХ ст.)

Форма роботи	Сутність роботи
Гуртки технічної творчості, предметні гуртки	<ul style="list-style-type: none"> - підготовка учнів до активного сприймання та оволодіння новинок техніки, передових методів праці; - розробка і виготовлення учнями технологічної й інструктивної документації, еталонів навчально-виробничих робіт, наочності, технічних засобів навчання, програмованого навчання, модернізації обладнання навчальних майстерень; - проектування робочих місць майстрів виробничого навчання і викладачів відповідно до вимог виробничої естетики і наукової організації праці; - вдосконалення технологічних процесів, що застосовуються в навчальних майстернях училища, об'єктів передової технологічної оснастки, способів підвищення продуктивності праці, впровадження у навчально-виробничий процес приладів, інструментів для підвищення ефективності виробничої праці тощо.
Зльоти молодих раціоналізаторів і винахідників	<ul style="list-style-type: none"> - проведення технічних конференцій; - демонстрація найкращих учнівських досягнень з раціоналізації і винахідництва; - організація виставок технічної творчості тощо.
Конференції винахідників і раціоналізаторів	<ul style="list-style-type: none"> - виступи раціоналізаторів, винахідників; - організація бесід, лекцій з передовиками і новаторами виробництва на навчально-виробничі теми; - поглиблення професійних знань у процесі перегляду навчальних кінофільмів за відповідною тематикою.
Виставки технічної творчості	<p>Метою виставок технічної творчості була мотивація і поглиблення професійних знань.</p> <p>Проводилися щрічно в кожному ПТНЗ України, а кращі експонати демонструвалися на обласних виставках, на виставці досягнень народного господарства у м. Москві, за кордоном тощо</p>
Проведення конкурсів професійної майстерності	<ul style="list-style-type: none"> - виявлення рівня професійної підготовки, професійної майстерності з метою вдосконалення професійних знань, умінь та навичок; - поглиблення теоретичних і практичних знань, підвищення інтересу учнів до оволодіння професією; - широкий обмін досвідом роботи, виявлення недоліків у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників.

Джерело: систематизовано автором на основі аналізу джерел [49, арк. 24; 52, арк. 4; 56, арк. 14, 42; 8, с. 54-55; 41, с. 11-12; 49, арк. 35; 43, арк. 46-47; 31, с. 70].

Акцентуємо увагу на тому, що значну допомогу в поліпшенні роботи первинних спілок винахідництва і раціоналізаторства (див. табл. 7), а також гуртків технічної творчості училищ надавали обласні управління, базові підприємства й обласні ради Всесоюзної спілки винахідників і раціоналізаторів.

Цінним є те, що організація позанавчальної діяльності учнів у первинних організаціях винахідництва і раціоналізаторства, предметних гуртках та гуртках технічної і художньої творчості позитивно відображалася на якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Так, В. Радкевич зазначає, що розширення мережі предметних

гуртків, гуртків технічної і художньої творчості, за організацію яких здійснювалася додаткова оплата керівникам, які призначалися з числа викладачів і майстрів виробничого навчання сприяла підвищенню якості підготовки фахівців художніх промислів і ремесел. Автор зазначає, що за таких умов кожний учень повинен був займатися не менш, ніж в одному гуртку [31, с. 70].

Здійснений нами аналіз літературних джерел досліджуваного періоду показав, що учні, які брали активну участь у раціоналізації технологічних процесів за підсумками теоретичного і виробничого навчання виявлялися ґрунтовніше підготовленими до самостійної виробничої праці на виробництві, оскільки самостійне виконання таких трудових завдань як раціоналізація трудового процесу, конструювання виробів, постановка сільськогосподарських дослідів учнями спонукає звертатися до теорії, знань, якими вони оволоділи на уроках, а також спонукає здобувати нові знання, необхідні для успішного виконання виробничої праці [34, с. 47; 6, с. 54]. Як правило, такі учні на «відмінно» здавали випускні кваліфікаційні іспити та впродовж подальшого трудового життя приймали активну участь у роботі над вдосконаленням процесів праці, ставали раціоналізаторами, новаторами та винахідниками [3, с. 126, 136; 32, с. 15].

Практичний інтерес має те, що традиція організації діяльності рад спілок винахідництва і раціоналізації з розвитку технічної творчості й залучення учнів і педагогів до раціоналізації у формах, що були поширені за радянських часів в закладах профтехосвіти у 60-80-х рр. ХХ ст. відроджена та має масовий характер в системі початкової професійної освіти Російської Федерації. На нашу думку, організацію технічної творчості доцільно було б відродити й у сучасних закладах профтехосвіти України.

Отже, участь учнів професійно-технічних навчальних закладів у первинних спілках винахідництва і раціоналізаторства позитивно впливала на поєднання професійного навчання з виробничою працею, оскільки сприяла розвитку раціоналізаторської та винахідницької роботи, поглибленню технічних знань учнів, удосконаленню професійних вмінь і навичок; допомагала переобладнанню й укріпленню навчально-матеріальної бази училищ відповідно до вимог наукової організації праці тощо.

Література

1. Аніщенко О.В. Проблема наукової організації праці учнів загальноосвітньої і професійної школи в історії розвитку педагогічної науки і практики в Україні (кінець ХІХ-ХХ ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Олена Валеріївна Аніщенко. – К., 2009. – 518 с.
2. Атутов П.Р. Связь производительного труда школьников с обучением. Указания и материалы к проведению исследовательской работы / П.Р. Атутов; под ред. М.Н. Скаткина. – М. : АПН РСФСР, 1958. – 29 с.
3. Баранов В.И. Рабочая смена. О развитии профессионально-технического образования в Украинской ССР / В.И. Баранов, В.Н. Гнедин, Н.П. Гриневич. – К. : Вища шк., 1976. – 168 с.
4. Батышев С.Я. Проблемы взаимосвязи общего и профессионально-технического обучения учащихся в средних профтехучилищах / С.Я. Батышев // Советская педагогика – 1983. – №4. – С. 82–87.
5. Батышев С.Я. Производственная педагогика : учеб. / С.Я. Батышев. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Машиностроение, 1984. – 672 с.
6. Беляева А.П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах : [метод. пособ.] / Антонина Павловна Беляева. – М. : Высш. шк., 1991. – 208 с.
7. Бетина Н. Изучаем опыт новаторов / Н. Бетина // Профессионально-техническое образование. – 1980. – № 4. – С. 42–43.
8. Буренко О.А. Работа мастера производственного обучения по освоению и использованию опыта новаторов / Ольга Александровна Буренко. – М. : Высш. шк., 1978. – 63 с. – (Б-чка мастера производственного обучения).

9. Власенков А. Общеобразовательным предметам – профессиональную направленность / А. Власенков // Профессионально-техническое образование. – 1981.– № 8. – С. 10–11.
10. Выступление С. Батышева действительного члена Академии педагогических наук // Профессионально-техническое образование. – 1989. – № 3. – С. 28–29.
11. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям / Семен Устимович Гончаренко. – К. ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
12. Горяинов М.А. Роль межпредметных связей в формировании профессиональных знаний и умений : метод. реком. / М.А. Горяинов. – М. : Высшая шк., 1978. – 32 с.
13. Грай А.П. Производительный труд в системе профессионально-технического образования (На материалах ПТУ Челябинской обл.) : автореф. дисс... на соиск. ученой степени канд. экон. наук / А.П. Грай. – Челябинск, 1963. – 19 с.
14. Грязнов Ю.М. Планирование деятельности училища и отчетность. Профпедагогика / Ю.М. Грязнов. – М. : Высш. шк., 1984. – 80 с. – (Б-чка мастера производственного обучения).
15. Костюк Г.С. Психологические вопросы соединения обучения с производительным трудом / Г.С. Костюк // Избранные психологические труды / [под ред. Л.Н. Проколиенко]. – М. : Педагогика, 1988. – С. 156–168.
16. Коханко О.М. Підготовка робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969-2000 гг.) / О.М. Коханко : монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. – Хмельницький : ХНУ, 2006. – 254 с.
17. КПСС, Советское государство о подготовке молодой смены рабочего класса. 1940-1987 гг. / Сост. Г.И. Терещенко, И.Ф. Курас, Н.Г. Ничкало и др. – К. : Вища шк., 1988. – 416 с.
18. Кучмент Б. Налаживая межпредметные связи / Б. Кучмент // Профессионально-техническое образование. – 1984. – №12. – С. 28.
19. Максимова В.Н. Межпредметные связи в процессе обучения / Валерия Николаевна Максимова. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
20. Медведева Н.В. Решение конкретных производственных задач – путь к социальному партнерству техникума и производства / Н.В. Медведева // Среднее профессиональное образование. – 2008. – №2. – С. 27–29.
21. Межпредметные связи в учебно-воспитательной работе среднего профтехучилища / под ред. Е.С. Дубинчук, Н.М. Розенберга. – К. : Вища шк., 1976. – 168 с.
22. Молчанова А.А. Воспитание учащихся ПТУ на трудовых традициях советского рабочего класса : автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / А.А. Молчанова. – К., 1989. – 24 с.
23. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Н.Г. Ничкало. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 200 с.
24. Новиков П.Н. Исследование особенностей межпредметных связей в средних профессионально-технических училищах : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : 13.00.01 «Теория и история педагогики» / П.Н. Новиков. – М., 1975. – 26 с.
25. Олейник В.В. Система внедрения передового производственного опыта в практику работы средних профтехучилищ : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Виктор Васильевич Олейник. – К., 1988. – 18 с.
26. Педагогічна книга майстра виробничого навчання : Навч.-метод. посіб. / Н.Г. Ничкало, В.О. Зайчук та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 1992. – 334 с.
27. Петров А.И. Организация производственного обучения учащихся в процессе изготовления сложной продукции / А.И. Петров. – М. : Высш. шк., 1980. – 63 с. – (Б-чка мастера производственного обучения).
28. Петрова И.И. Педагогические основы межпредметных связей / И.И. Петрова. – М. : Высшая шк., 1985. – 79 с.

29. Початкова школа новаторства // Радянська освіта. – 1980. – №22. – С. 3.
30. Принципы разработки учебно-программной документации для подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях профессионально-технического образования / А. Беляева, Г. Шнайдер и др.; под ред. А. Беляевой. – М. : Высш. шк., 1983. – 263 с.
31. Радкевич В.О. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю : монографія / Валентина Радкевич ; за заг. ред. Н.Г. Ничкало. – К. : УкрІНТЕІ, 2010. – 424 с.
32. Синявский В.В. Психолого-педагогические вопросы профессиональной адаптации выпускников профтехучилищ : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Виталий Васильевич Синявский. – М., 1975. – 23 с.
33. Скакун В.А. Методика текущего контроля знаний, учений и навыков учащихся на уроках производственного обучения / В.А. Скакун. – М. : Высш. шк., 1977. – 72 с. – (Б-чка мастера производственного обучения).
34. Скаткин М.Н. О дидактических основах связи обучения с трудом учащихся / Михаил Николаевич Скаткин. – М. : Учпедгиз, 1960. – 70 с.
35. Скородумов Н.М. Основы теории учебного плана средних профтехучилищ / Николай Михайлович Скородумов. – М. : Высш. шк., 1977. – 126 с.
36. Успенский Б. В основе обучения передовые методы А. Гиталова // Б. Успенский // Профессионально-техническое образование. – 1962. – №3. – С. 5–6.
37. Цветков А.Н. Соотношение теоретического и практического (производственного) обучения в учреждениях начального профессионального образования : дисс... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. Н. Цветков. – М., 2001. – 181 с.
38. Цыбульская Г.Н. Связь обучения математике с производительным трудом учащихся средних профессионально-технических училищ : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. : 13.00.02 «Методика преподавания» / Г. Н. Цыбульская. – К., 1982. – 24 с.
39. Шакирзянов А.З. Исследование эффективности межпредметных связей при обучении учащихся в средних профтехучилищах (на примере обучения металлистов при выполнении учебно-производственных заданий и решении задач) : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Методика преподавания» / А.З.Шакирзянов. – М., 1977. – 18 с.
40. Шкодин М.М. Подготовка квалифицированных рабочих в средних ПТУ (Вопросы теории и практики) / Михаил Михайлович Шкодин. – М. : Педагогика, 1980. – 152 с.
41. Щепотин А.Ф. Техническое творчество учащихся в профессионально-технических училищах / Андрей Федорович Щепотин. – М. : Высш. шк., 1966. – 29 с.
42. Энциклопедия профессионального образования. В 3 т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1999. – Т. 2 (М-П). – 440 с.
- МАТЕРІАЛИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ (далі – ЦДАВО УКРАЇНИ)**
43. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр 453, 101 арк.
44. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 496, 158 арк.
45. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 497, арк. 7.
46. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 657, 66 арк.
47. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 659, 53 арк.
48. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 747, 141 арк.
49. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 826, 48 арк.
50. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 832, 103 арк.
51. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 875, 125 арк.
52. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 959 «Л», 7 арк.
53. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1028, 11 арк.

54. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1043, 56 арк.
55. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1107, 15 арк.
56. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1216, 63 арк.
57. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1291, 156 арк.
58. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1483, 16 арк.
59. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1484, 152 арк.
60. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1665, 155 арк.
61. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1676, 217 арк.
62. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1744, 79 арк.
63. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1745, 198 арк.
64. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1761, 43 арк.
65. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1928, 64 арк.
66. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1929, 123 арк.
67. ЦДАВО України, ф. 4609, оп. 1, спр. 1947, 54 арк.

МАТЕРІАЛИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ МОСКОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У М.
МОСКВІ (ДАЛІ ЦДАМО)

68. ЦДАМО, ф. 7727, оп. 1, спр. 743, 15 арк.
69. ЦДАМО, ф. 7727, оп. 1, спр. 776, 7 арк.
70. ЦДАМО, ф. 7727, оп. 1, спр. 914, 29 арк.
71. ЦДАМО, ф. 7727, оп. 1, спр. 1157, 160 арк.
72. ЦДАМО, ф. 7727, оп. 1, спр. 1662, 100 арк.